alanı kaplayan havzanın ortalarında Birket Kārûn'a doğru derinlik deniz seviyesinin 45 m. kadar altına iner. Nil nehrine kıyısı olmayan Feyyûm sulama ihtiyacını Nil'in kollarından Bahr-i Yûsuf ile karşılar. Firavunlar döneminde bu nehir kolunun bulunduğu kesimde arazi kazanmak gayesiyle bentler yaptırılmış ve böylece tarıma elverişli çok kıymetli topraklar elde edilmiştir. Feyyûm eski kaynaklarda hemen her defasında Mısır ismiyle birlikte zikredilir ve çok gelişmiş bir bölge olarak gösterilir (Makdisî, s. 199; İdrîsî, I, 327-329).

Amr b. Âs Mısır'ı fethe geldiğinde bu bölgeyi, şehri savaşmadan teslim eden halk ile barış antlaşması yaparak ele geçirmiş ve İslâm'ı kabul etmeyenlerden cizye alma yoluna gitmiştir. Fetihten sonra iskân amacıyla gelen Araplar'ın bir kısmı Fustat'ı (eski Kahire) kurarken Lahm, Murâd, Benî Kilâb ve Benî Aclân kabileleri özellikle hayvanlarını otlatmak için Feyyûm bölgesini tercih ettiler. Abbâsîler'le yaptığı savaşta mağlûp olarak Suriye'den Mısır'a geçen Emevîler'in son halifesi Mervân b. Muhammed Feyyûm bölgesinde kendisini takip eden Abbâsî ordusuna tekrar yenildi ve onun öldürülmesiyle Emevî Devleti burada sona ermiş oldu (750). Abbâsîler döneminde Feyyûm bölgenin siyasî gelişmelerinde etkin bir rol aldı. Daha sonra Mısır'a hâkim olan Fâtımîler, Feyyûm'u idarî bakımdan Mısır'ın dört eyaletinden biri olan Kus'a bağlı bir bölge (kûre) yaptılar. Feyyûm Fâtımîler'in Şiîliği Mısır'da yaymaları sırasında önemli bir rol oynadı. Eyyûbîler döneminde idarî yapısında bir değişiklik olmadan el-A'mâlü'l-Feyyûmiyye diye anıldı. Bu döneme kadar iltizam usulüyle idare edilen toprakları 589'dan (1193) itibaren iktâ olarak büyük emîrlere verilmeye başlandı. Eyyûbîler Şiîler'in merkezi olan bu bölgede Sünnîliği yaymak gayesiyle medreseler açtılar; Selâhaddîn-i Eyyûbî 1173'te burada el-Hankāhu's-Sâlihiyye'yi yaptırdı.

Bahrî Memlükleri döneminde Yukarı Mısır emîrinin idaresindeki el-A'mâlü'l-Feyyûmiyye Çerkez Memlükleri zamanında Behnesâ ile birlikte bir **kâşiflik***e dönüştürüldü. Memlük sultanları Mısır'ın en zengin bölgelerinden olan Feyyûm'daki Arap şeyhleri ve emîrleriyle iyi ilişkiler kurdular ve onlara asker hazırlama karşılığında mukātaalar verdiler. Buna rağmen bölgenin tam anlamıyla Memlük nüfuzu altına girdiği söylenemez. Nitekim Feyyûm kâşifi Cânim es-Seyfî 1517'de Osmanlı ordusuna katılarak Mısır'ın Türkler tarafından fethinde rol oynamış, 1522'de ise Garbiye kâşifi İnal ile birlikte isyana kalkıştığı için bertaraf edilmiştir. Mısır kanunnâmesinin tanziminden (1524) sonra bütün ülkede Osmanlı idaresi hissedilir hale geldi ve diğer vilâyetler gibi Feyyûm da otorite altına alındı; ancak daha sonra burası XVII ve XVIII. yüzyıllarda isyancı Urbân şeyhlerinin merkezi oldu.

1798'de Napolyon'un Said bölgesini işgali üzerine sancak beyi Murad Bey Feyyûm'a doğru geri çekildi ve yöre halkı da onunla birlikte Fransızlar'a karşı direndi. İşgalci kuvvetlerin çekilmesinden (1806) sonra Memlük beylerinden Yâsin Bey tarafından ele geçirilen Feyyûm'u Kavalalı Mehmed Ali Paşa büyük bir mücadele ile geri aldı (1810). İngilizler'in Mısır'ı işgali süresince Feyyûm bölgesi koloni dönemi sanayi hareketlerinde aktif bir görev üstlendi. Feyyûm 1220'de (1805) vilâyet, 1241'de (1826) memuriyet ve 1249'da (1833) müdüriyet haline getirildi. XIX. yüzyılın ortalarında bazan Benî Süveyf, Benî Mazar ve İlminyâ ile, bazan da yalnız Benî Süveyf ile birlikte orta bölge müdürlüğü, 1870'te de yine tek başına müdüriyet oldu; zamanımızda ise muhâfaza (vilâyet) statüsüne sahiptir.

Nil vadisinde şehirleri birbirine bağlayan demiryolu hattı (1874) Feyyûm'un da kalkınmasında rol oynamıştır. Bugün Mısır'ın ekonomik hayatı yanında turizm yönünden de önemli bir yere sahip olan Feyyûm'daki Kārûn gölünün yüzölçümü 600 km²'dir. Bölgede yapılan arkeolojik kazılarda eski dönem medeniy[...] yansıtan birçok tarihî kalıntı orta[...] rılmıştır. Havası yılın dört mev[...] mutedil olan Feyyûm'da ortalam[...] lık 29 C° dir. 1986 sayımına gör[...] tin nüfusu 1.544.047, şehrinki 2[...] tür. Bölgede pamuk, tütün, buğd[...] tin ve incir ziraatı ile hayvan besiciliği yapılır; şehirde oldukça ileri seviyede iplik, dokuma, deri ve tütün mâmulleri endüstrileri bulunmaktadır.

İlk fetih yıllarından başlayarak çeşitli dönemlerde Feyyûm bölgesinin her tarafında birçok cami, mescid, medrese ve köprü inşa edildi. I. Baybars tarafından yaptırıldıktan sonra 1512, 1709 ve 1825 yıllarında tamir edilen Kantaratül-lahîm, Kayıtbay'ın eşi Hond Aslbay tarafından yaptırılan mescid ve köprü, Osmanlı döneminde Feyyûm ve Behnesâ kâşifi Süleyman b. Cânim b. Kasruh'un yaptırdığı el-Mescidü'l-Muallak ve Emîr Süleyman Mescidi Feyyûm'daki en önemli İslâmî eserlerdir. Bölgede kurulan vakıf medreseleri yolu ile kültüre büyük hizmetler sağlandı. Şâfiî ve Mâlikî olarak ikiye ayrılan medreselerde birçok ilim adamı yetişti. Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî (ö. 770/1368-69), Abdülkādir b. Muhammed el-Feyyûmî (ö. 1022/1613) ve oğlu Abdülber b. Abdülkādir el-Feyyûmî (ö. 1071/1660) bu şehre nisbet edilen tanınmış âlimlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısr* (Torrey), s. 14-16, 169-170; Makdisî, *Ahsenü't-tekāsîm*, s. 199; İdrîsî, *Nüzhetü'l-müştâk*, Beyrut 1989, I, 125, 131, 317, 324, 327-329; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IX, 366; Yâkūt, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 286-288; Makrîzî, *Hıtat*, I, 241-250; Vezzân ez-Zeyyâtî, *Vasfü İfrîkıyye*, II, 191, 193, 235; Ebû Osman en-Nablusî, *Târîhu'l-Feyyûm ve bilâdih* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1992; Ali Paşa Mübârek, *el-Hıtatü't-Tevfîkıyye*, Kahire 1987, XVI, 84-94; H. Lorin, *L'Egypte d'aujourd'hui*, Cairo 1926, s. 53-60; Muhammed Remzî, *el-Kāmûsü'l-coğrâfî li'l-bilâdi'l-Mısriyye*, Kahire 1960, III, 11-15, 96; S. J. Shaw, *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt 1517-1798*, Princeton 1962, s. 321-359; Suâd Mâhir Muhammed, *Muhâfazatü'l-cumhûriyyeti'l-'Arabiyyeti'l-müttahide ve âsâruhe'l-bakıyye mine'l-'asri'l-İslâmî*, Kahire 1966, s. 68-75; Abdüsselâm Selâme, *el-Feyyûm: cennetü's-sahrâ*, Kahire 1967, s. 1-15; Cemâleddin Sâlim, *Fî Ziyâreti'l-âsâri'l-Feyyûm*, Kahire 1968, s. 5-13; Hasan M. es-Sâidî, *el-Feyyûm fî zılâli'l-edeb ve't-târîh*, Kahire 1972, s. 18-20, 44, 59, 76, 119; Saîd Abdülfettâh Âşûr, "el-Feyyûm mine'l-fethi'l-'Arabî hatte'l-gazvi'l-'Osmânî", *Buhûs ve dirâsât fî târîhi'l-'usûri'l-vustâ*, Beyrut 1977, s. 13, 20-25; M. Beyyûmî Mihrân, *Mısr*, İskenderiye 1409/1988, I, 218-224, 257-259; İbrâhim Ahmed Âmir, *Medînetü'l-Feyyûm fi'l-'asreyni'l-Memlûkî ve'l-'Os*[...]

ABDÜLKĀDİR el-FEYYÛMÎ
عبد القادر الفيومي

bk. FEYYÛMÎ, Abdülkādir b. Muhammed
Şâfiî fakihi, matematik ve astronomi âlimi.

FEYYÛMÎ, Abdülkādir b. Muhammed
(عبدالقادر بن محمد الفيّومي)

Abdülkādir b. Muhammed b. Ahmed el-Feyyûmî (ö. 1022/1613)

Şâfiî fakihi, matematik ve astronomi âlimi.

Yukarı Mısır'daki Feyyûm şehrinden olup hayatı hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. Kahire ulemâsından Şemseddin er-Remlî'den Şâfiî fıkhı okudu. Daha sonra

Şehâbeddin Ahmed b. Ahmed es-Sünbâtî, Ebü'n-Necâ Sâlim es-Senhûrî ve Sâlih b. Ahmed el-Bulkīnî gibi hocalardan ders gördü. Seyyid Şerîf et-Tahhân'dan matematik öğrendi. Böylece hem hadis, fıkıh, ferâiz gibi dinî ilimlerde, hem de matematik, astronomi, ilm-i mîkāt gibi aklî ilimlerde söz sahibi oldu. Ayrıca mûsikiyle ilgilendi. Feyyûmî'nin tasavvufa intisap ettiği de bilinmektedir. Büyük sûfîlerden Sâlih b. Ahmed el-Bulkīnî'ye kimin kutub olduğu sorulmuş, o da, "Kutub görmek isteyen Abdülkādir'e baksın" demiştir. Feyyûmî Kahire'de vefat etti. Oğlu Abdülber devrinin büyük ediplerinden biriydi (Muhibbî, II, 291-298).

Eserleri. Çok sayıda öğrenci yetiştiren Feyyûmî fetvalarıyla halkı aydınlatmış, bu arada başta fıkıh, tasavvuf, Arap edebiyatı, astronomi, matematik olmak üzere çeşitli alanlarda çok sayıda eser vermiştir. Günümüze ulaşan başlıca eserleri şunlardır: **1.** *Cedâvilü mahlûli'l-metâliʿi'l-felekiyye.* Uluğ Bey'in hazırlamış olduğu astronomi tablolarının esas alındığı bu eser burçların hareketleriyle ilgilidir. **2.** *Cedâvilü ihtilâfi manzari'l-kamer.* Ayın değişik biçimlerini yine Uluğ Bey'in tablolarına göre inceleyen bir eserdir. **3.** *Nazmü'l-cevâhir ve'l-yevâkīt.* Vakitlerin tesbitine dairdir. **4.** *Şerhu Mürşideti't-tâlib.* İbnü'l-Hâim'in hesaba dair eserine yazdığı şerhtir. **5.** *el-Makāmâtü'l-bedîʿiyye fî vasfi cemâli'l-meʿâlimi'l-Mekkiyye.* **6.** *Refʿu'l-hilâf* (bu altı eserin yazma nüshaları için bk. Brockelmann, II, 486). **7.** *Şerhu Nüzheti'n-nüzzâr.* İbnü'l-Hâim'in hesaba dair *Mürşidetü't-tâlib* adlı eserine yine kendisinin yaptığı muhtasarın şerhidir (yazma nüshası için bk. King, II, 911). Kaynaklarda ayrıca Feyyûmî'nin *Şerhu'l-Minhâc, er-Ravzü'l-mühezzeb* (bir önceki eser gibi Nevevî'nin fıkha dair *el-Minhâc* adlı eserinin şerhi olup ondan daha kısadır), *Şerhu'l-Manzûmeti'r-Rahabiyye* (ferâiz), *Ferâʾidü'l-belâga,* adlı eserleriyle İbnü'l-Hâim'in cebire dair *el-Mukniʿ* adlı kitabına yazdığı bir şerhi olduğu kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser,* II, 291-298, 456-457; Suter, *Die Mathematiker,* s. 171, 193-194; *Hediyyetü'l-ʿârifîn,* I, 600; *Îzâhu'l-meknûn,* I, 590; II, 181, 185, 547, 638, 643; Brockelmann, *GAL Suppl.,* II, 486; Ziriklî, *el-Aʿlâm,* IV, 168; Kehhâle, *Muʿcemü'l-müʾellifîn,* V, 298; D. A. King, *Fihrisü'l-mahtûtâti'l-ʿilmiyyeti'l-mahfûza bi-Dâri'l-Kütübi'l-Mısriyye,* Kahire 1986, II, 911.

SALİM ÖĞÜT

FEYYÛMÎ, Ahmed b. Muhammed

(أحمد بن محمد الفيّومي)

Ebü'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî el-Hamevî (ö. 770/1368-69)

Arap dil bilgini, hatip, fakih, kıraat âlimi ve tarihçi.

Muhtemelen VII. (XIII.) yüzyılın sonlarında Yukarı Mısır'daki Feyyûm şehrinde doğdu ve orada büyüdü. Hızır el-Cevâd onun Irak'taki Feyyûm'da doğduğunu söylemektedir (*el-Mişbâhu'l-münîr,* nâşirin mukaddimesi). Mukrî lakabıyla da bilinen Feyyûmî'nin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Daha sonra Feyyûm'dan Kahire'ye giderek devrinin en büyük âlimi kabul edilen Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin yanında öğrenimini tamamladı ve Suriye'nin Hama şehrine yerleşti. Eyyûbî Hükümdarı Ebü'l-Fidâ Hama'da yaptırdığı Câmiu'd-dehşe'nin imam-hatipliğine onu tayin etti. Bundan dolayı Hatîbüddehşe lakabıyla da anılır (Abdülkādir el-Bağdâdî, I, 25). Devrinin dinî ve edebî ilimlerinde ileri seviyede bir kişi olan Ebü'l-Fidâ'nın (İbn Tağrîberdî, IX, 292-293), yaptırdığı camiye Feyyûmî'yi imam-hatip tayin etmesi onun sıradan bir âlim olmadığını göstermektedir. Feyyûmî'nin İbn Hatîbüddehşe diye tanınan oğlu Ebü's-Senâ Mahmûd da hadis, fıkıh, kelâm, Arap dili ve edebiyatı alanlarında birçok eseri bulunan bir âlimdir.

Feyyûmî 770 (1368-69) yılında Hama'da vefat etti. 760'ta (1359) öldüğü söylenirse de 766'da (1364-65) hayatta olduğunu gösteren deliller vardır (Guest, XXXIII [1901], s. 95). Ayrıca 780'de (1378) vefat ettiğine dair rivayet de mevcuttur.

Eserleri. 1. *el-Mişbâhu'l-münîr fî garîbi'ş-şerhi'l-kebîr li'r-Râfiʿî.* Şâfiî fıkhının önemli kaynaklarından biri ve Gazzâlî'nin *el-Vecîz* adlı eserinin şerhi olan Râfiî'nin (ö. 623/1226) *Fethu'l-ʿazîz fî şerhi'l-Vecîz* adlı kitabındaki garîb kelimeleri açıklayan bir sözlüktür. Müellif kelimeleri, Zemahşerî'nin *Esâsü'l-belâga*'sında olduğu gibi kök harflerine göre birinciden başlayarak son harfine doğru sıralamıştır. Kitabın hâtimesinde çeşitli gramer ve dil meselelerini yirmiden fazla fasılda özetledikten sonra bu eseri yazarken sözlükler, garîbü'l-hadîs kitapları, tefsirler, divanlar, nevâdir kitapları ile müzekker-müennes konusuna ve gramere dair yetmiş kadar eserden faydalandığını belirtmekte, bunların pek çoğunun adını zikretmektedir. *el-Mişbâhu'l-münîr*'i daha önce kaleme aldığı geniş bir eserden özetlediğini söyleyen Feyyûmî kelimelerin sözlük anlamlarının yanında fıkhî mânalarını da zik-

Feyyûmî'nin *el-Mişbâhu'l-münîr* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 1169)

